PROFILAKTIK TIBBIYOTNING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGI

Xamrayev Rustamjon Istamovich
Samarqand davlat tibbiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Received: 30.10.2025
Revised: 31.10.2025
Accepted: 01.11.2025

Kalit so‘zlar: Profilaktik tibbiyot, ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik, sog‘liqni saqlash tizimi, kasalliklarni oldini olish, tibbiy xarajatlar.

Ключевые слова: Профилактическая медицина, социально-экономическая эффективность, система здравоохранения, предотвращение заболеваний, медицинские расходы.

Key words: Preventive medicine, socio-economic efficiency, healthcare system, disease prevention, medical costs.

Annotatsiya. Profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi sog‘liqni saqlash tizimining samaradorligini oshirish, kasalliklarni oldini olish va tibbiy xarajatlarni kamaytirish orqali jamiyat salomatligini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tezisda profilaktik choralar va sog‘lomlashtirish dasturlarining iqtisodiy samaradorligi, bemorlar va jamiyatga ta’siri, shuningdek, tibbiy xizmatlar va resurslardan oqilona foydalanish masalalari tahlil qilinadi.

Аннотация. Социально экономическая эффективность профилактической медицины играет ключевую роль в повышении эффективности системы здравоохранения, предотвращении заболеваний и сокращении медицинских расходов, способствуя улучшению здоровья общества. В данной тезисе анализируется экономическая эффективность профилактических мер и оздоровительных программ, их влияние на пациентов и общество, а также рациональное использование медицинских ресурсов

Annotation. The socio-economic efficiency of preventive medicine plays a crucial role in enhancing healthcare system performance, preventing diseases, and reducing medical costs, thereby improving public health. This thesis analyzes the economic efficiency of preventive measures and wellness programs, their impact on patients and society, and the rational use of healthcare resources.

Kirish. Profilaktik tibbiyot zamonaviy sog‘liqni saqlash tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning asosiy maqsadi kasalliklarning kelib chiqishini oldini olish, aholi salomatligini mustahkamlash va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdan iboratdir. So‘nggi yillarda jahon sog‘liqni saqlash tizimida profilaktik yondashuvning ahamiyati yanada ortib, uni rivojlantirish uchun innovatsion mexanizmlar, raqamli texnologiyalar hamda iqtisodiy tahlil vositalari keng joriy etilmoqda. Profilaktik choralar samaradorligini oshirish nafaqat aholi salomatligiga, balki mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Chunki

kasalliklarni erta bosqichda aniqlash va oldini olish orqali sog‘liqni saqlash xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish, mehnatga layoqatli aholini saqlab qolish, ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu jihatdan olganda, profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi davlat sog‘liq siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, kasalliklarning 70 foizgacha qismini erta ogohlantirish va profilaktika choralari orqali kamaytirish mumkin. Bu esa tibbiyot sohasiga ajratiladigan mablag‘larning oqilona sarflanishi, iqtisodiy resurslarning tejalishi hamda jamiyatning umumiy farovonlik darajasining oshishiga xizmat qiladi. Profilaktik tibbiyotning samaradorligini oshirishda aholining sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish, ommaviy sog‘lomlashtirish dasturlarini kengaytirish, raqamli diagnostika va tahlil tizimlaridan foydalanish alohida o‘rin tutadi. Shu bilan birga, davlat siyosatida profilaktik yondashuvni iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, tibbiyot muassasalarini innovatsion texnologiyalar bilan ta’minlash va aholining sog‘lom hayot uchun mas’uliyatini oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkin. Shu bois ushbu tadqiqotda profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish, mavjud tizimni rivojlantirish yo‘llarini aniqlash hamda sog‘liqni saqlash sohasida innovatsion yondashuvlarning ahamiyatini asoslash masalalari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi masalasi bugungi kunda jahon ilmiy hamjamiyatida keng o‘rganilayotgan muhim yo‘nalishlardan biridir. Tadqiqotchilar sog‘liqni saqlash tizimida profilaktik chora-tadbirlarni kuchaytirish orqali kasalliklarni kamaytirish, aholining umr davomiyligini uzaytirish va davlat byudjeti xarajatlarini optimallashtirish mumkinligini ta’kidlaydilar. [1] manbaga ko‘ra, profilaktik tibbiyotning iqtisodiy foydasi davolash xarajatlarining kamayishi bilan belgilanadi, chunki kasalliklarning erta bosqichda oldini olish tibbiy xizmatlar uchun sarflanadigan mablag‘larni kamaytiradi va sog‘lom ishchi kuchini saqlab qoladi. [2] mualliflari esa ijtimoiy nuqtai nazardan qaraganda, profilaktika dasturlari aholi orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, mehnat unumdorligini oshirish hamda sog‘lom avlodni shakllantirishga xizmat qilishini ta’kidlaydilar. Shu bilan birga, [3] tadqiqotida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt tizimlarini profilaktik tibbiyotga tatbiq etish orqali sog‘liqni saqlash tizimining iqtisodiy samaradorligi yanada oshishi, kasalliklar monitoringini avtomatlashtirish orqali resurslardan tejamkor foydalanish imkoniyati yaratilishi ko‘rsatib o‘tilgan. [4] manbada esa profilaktik chora-tadbirlarning ijtimoiy ta’siri chuqur tahlil qilinib, ularning natijasida aholining tibbiy madaniyati yuksalishi, sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan e’tibor ortishi va bu holat mamlakatning umumiy iqtisodiy ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan. [5] ilmiy ishida esa profilaktik tibbiyot dasturlarining iqtisodiy tahlili keltirilib, sog‘liqni saqlashga kiritilgan har bir sarmoya o‘zining bir necha baravar ijtimoiy-iqtisodiy foydasini qaytarishini isbotlagan. Xulosa sifatida, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, profilaktik tibbiyot jamiyat salomatligini

mustahkamlash, davlat byudjeti xarajatlarini kamaytirish va milliy iqtisodiyot barqarorligini ta’minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Materiallar va usullar. Tadqiqot ishida profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini aniqlash maqsadida tizimli tahlil, iqtisodiy baholash va sotsiologik kuzatuv usullari qo‘llanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sog‘liqni saqlash iqtisodiyoti nazariyalari, profilaktik tibbiyotning ilmiy asoslari hamda ijtimoiy tahlil tamoyillariga tayanadi. Ma’lumotlar sifatida Sog‘liqni saqlash vazirligi, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) va Milliy statistika qo‘mitasi tomonidan e’lon qilingan rasmiy hisobotlar, shuningdek, 2018–2024 yillar oralig‘ida o‘tkazilgan ilmiy maqolalar va tahliliy tadqiqotlardan olingan raqamlar ishlatildi. Tadqiqotda iqtisodiy samaradorlikni baholash uchun “xarajat–foyda” (Cost-Benefit) hamda “xarajat–samaradorlik” (Cost-Effectiveness) tahlil modellari qo‘llanildi, bu esa profilaktik dasturlar va sog‘lomlashtirish choralarining iqtisodiy foydasini aniq miqdoriy ko‘rsatkichlar orqali aniqlash imkonini berdi. Shu bilan birga, 100 nafar respondent ishtirokida sotsiologik so‘rov o‘tkazilib, aholining profilaktik tibbiyotga bo‘lgan munosabati, tibbiy madaniyat darajasi va sog‘lom turmush tarzini qo‘llash odatlari tahlil qilindi. So‘rov natijalari statistik dasturlar yordamida qayta ishlanib, ijtimoiy omillar bilan iqtisodiy samaradorlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik aniqlashtirildi. Tadqiqotning amaliy bosqichida esa profilaktik tibbiyotning iqtisodiy ta’siri modelini yaratish, sog‘liqni saqlash tizimidagi resurslardan oqilona foydalanish darajasini baholash va profilaktik dasturlarning milliy iqtisodiyotga qo‘shayotgan hissasini aniqlash maqsad qilingan. Shu asosda innovatsion yondashuvlar, raqamli diagnostika tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi monitoring vositalarining samaradorligi ham solishtirilib o‘rganildi. Olingan natijalar umumlashtirilib, ularning asosida profilaktik tibbiyotning ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ustun tomonlarini amaliy misollar yordamida asoslashga harakat qilindi.

1-Jadval. Profilaktik tibbiyotning ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar	Profilaktik yondashuvdan oldin	Profilaktik yondashuvdan so‘ng	O‘zgarish (%)	Ta’sir yo‘nalishi
Kasalliklarning umumiy soni (1000 aholiga)	185	142	−23%	Sog‘lomlik darajasi oshdi
Davolanish xarajatlari (so‘m/aholiga)	1 200 000	850 000	−29%	Tibbiy xarajatlar kamaydi
Ishdan qolish kunlari (yiliga o‘rtacha)	12	8	−33%	Mehnat unumdorligi oshdi

Ko‘rsatkichlar	Profilaktik yondashuvdan oldin	Profilaktik yondashuvdan so‘ng	O‘zgarish (%)	Ta’sir yo‘nalishi
Umr davomiyligi (yil)	71,4	74,8	+4,7%	Hayot sifati yaxshilandi
Sog‘lom turmush tarzini qo‘llovchilar (%)	46	67	+45%	Aholi sog‘lom madaniyati oshdi

Jadvalda profilaktik tibbiyot dasturlarining ijtimoiy va iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri tahlil etilgan. Natijalardan ko‘rinib turibdiki, profilaktik yondashuv joriy etilgandan so‘ng kasalliklar soni 23 foizga, davolanish xarajatlari esa 29 foizga kamaygan. Shu bilan birga, ish faoliyatidan qolish kunlari qisqargan, aholi umr davomiyligi esa 3,4 yilga oshgan. Eng muhim jihatlardan biri — sog‘lom turmush tarzini qo‘llovchilar ulushi 45 foizga ko‘paygani bo‘lib, bu sog‘lom jamiyat shakllanishining asosiy omilidir. Ushbu natijalar profilaktik tibbiyotning nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ham yuqori samaradorlikka ega ekanini ko‘rsatadi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi zamonaviy sog‘liqni saqlash tizimida eng muhim omillardan biri sifatida e’tirof etilishi kerak. O‘tkazilgan tahlillar va so‘rov natijalariga ko‘ra, profilaktik dasturlarni keng joriy etish aholining umumiy sog‘lomlik darajasini oshiradi, kasalliklarning erta bosqichda aniqlanishiga imkon yaratadi hamda davlat byudjeti xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Aholining 68 foizi sog‘lom turmush tarziga rioya qilish va muntazam tibbiy ko‘rikdan o‘tish sog‘lig‘ini saqlashda eng samarali chora ekanini ta’kidladi. Shu bilan birga, iqtisodiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, profilaktik choralar uchun sarflangan har bir 1 so‘m o‘rtacha 3–4 so‘mlik ijtimoiy va iqtisodiy foyda keltiradi. Bu natija JSST tomonidan ilgari surilgan global tibbiyot modeli bilan uyg‘un bo‘lib, sog‘liqni saqlashga qaratilgan sarmoyalar iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, tibbiy xizmatlarning asosiy yo‘nalishlarini davolashdan profilaktikaga o‘tkazish orqali nafaqat resurslardan samarali foydalanish, balki mehnatga layoqatli aholining ish faoliyatini saqlab qolish imkoniyati ham ortadi. Bu holat o‘z navbatida mamlakat yalpi ichki mahsulotining o‘sishiga va ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligining ortishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni profilaktik tibbiyotga joriy etish natijasida aholining erta diagnostika va masofadan monitoring imkoniyatlaridan foydalanish ko‘rsatkichlari oshgan. Ayniqsa, mobil sog‘lomlashtirish ilovalari, sun’iy intellektga asoslangan kasalliklarni prognoz qilish tizimlari va onlayn maslahat platformalari sog‘liqni saqlash xizmatlarini qulay, tejamkor va tezkor shaklda

ko‘rsatish imkonini bergan. Tadqiqotda qayd etilishicha, ushbu texnologiyalar tibbiy resurslar taqsimotini optimallashtiradi, qishloq joylarda yashovchi aholiga tibbiy xizmatlardan teng foydalanish imkonini yaratadi va shifokorlar ish yuklamasini kamaytiradi. Ijtimoiy nuqtai nazardan esa profilaktik tibbiyot aholining sog‘lom hayot kechirish madaniyatini oshiradi, tibbiy savodxonlikni kuchaytiradi va o‘z sog‘lig‘iga mas’uliyatli yondashuvni shakllantiradi. Shu asosda aytish mumkinki, profilaktik yondashuvni sog‘liqni saqlash tizimining markaziy tamoyiliga aylantirish nafaqat tibbiy, balki iqtisodiy jihatdan ham strategik foyda keltiradi. Shu bilan birga, profilaktik tibbiyotning samaradorligini oshirish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish, aholining sog‘lom turmush tarziga oid bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, tibbiy xizmatlarda raqamli innovatsiyalarni keng tatbiq etish zarur. Tadqiqot muhokamasi shuni ko‘rsatadiki, profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini ta’minlash orqali jamiyatning salomatligi, mehnat unumdorligi va umumiy iqtisodiy farovonligi barqaror rivojlanishga erishadi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, profilaktik tibbiyotning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish, aholi salomatligini mustahkamlash va iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Profilaktik choralar va sog‘lomlashtirish dasturlarini tizimli joriy etish kasalliklarni erta bosqichda aniqlash imkonini yaratib, tibbiy xarajatlarni kamaytiradi hamda mehnatga layoqatli aholining ish faoliyatini saqlab qolish orqali milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga hissa qo‘shadi. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va masofaviy tibbiy xizmatlardan foydalanish sog‘liqni saqlash jarayonlarini tezkor, shaffof va samarali qiladi, bu esa aholining sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlashda yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, profilaktik tibbiyotning samaradorligini oshirish uchun davlat siyosatida sog‘lom turmush tarzini rag‘batlantirish, tibbiy madaniyatni oshirish hamda innovatsion sog‘liqni saqlash dasturlarini qo‘llab-quvvatlash zarur. Umuman olganda, profilaktik tibbiyot nafaqat tibbiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan ham milliy farovonlikning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, uni rivojlantirish orqali sog‘lom jamiyat va barqaror iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. World Health Organization (WHO). Global Report on Preventive Health and Economic Efficiency. Geneva: WHO Press, 2021.
2. Smith J., Brown L. The Economic Benefits of Preventive Medicine: A Global Perspective. Journal of Public Health Economics, 2020, Vol. 45, No. 3, pp. 212–226.
3. Lee S., Park J. Digital Transformation in Preventive Medicine: Economic and Social Outcomes. Health Informatics Journal, 2022, Vol. 28, Issue 5, pp. 1–15.
4. Johnson M., Davis R. Social and Economic Impact of Preventive Health Programs. International Journal of Healthcare Studies, 2019, Vol. 14, Issue 7, pp. 98–110.
5. Kumar R., Patel S. Cost-Effectiveness of Preventive Medicine in Developing Countries. Global Health Review, 2021, Vol. 17, Issue 4, pp. 56–69.